

מכתלי בית הדין

תשובות אקטואליות
בענייני חושן משפט

גיליון רע"ט, תשפ"ה

משולחנו של הגאון
רבי מנחם מנדל
פומרנץ שליט"א
ריש מתיבתא 'עוז והדר'

הנסיעה שנכשלה

(מאמר המשך משבוע שעבר)

המרדכי, אלא שנראה שפירש את כוונתו שהשליח עם האגרת מצא את מי שנשלח אליו ולכן הוא חוזר, ועל זה פסק שהשליח לא מקבל כלום, אלא אם כן היה בעל הבית אמור לדעת שהם יפגשו באמצע הדרך והשליח לא היה אמור להעלות זאת על דעתו, שאז בעל הבית צריך לשלם.

הסמ"ע (סק"ט) מציין שמקור דברי הרמ"א הם מהמרדכי, אלא שניכר שהרמ"א הבין שמה שכתב המרדכי 'ומצא תגר', משמעות הדברים שהשליח מצא באמצע הדרך את מי שנשלח אליו. לדבריו 'תגר' הכוונה 'סוחר'.

הקשה הסמ"ע שבהתאם להבנה זו, מאחר ועל כל פנים עשה השליח את תכלית שליחותו והאגרת הגיעה ליעדה, מדוע נפטור את המשלח מלשלם לכל הפחות על חצי הדרך שהלך. ואף אם נסביר את הכוונה שמדובר כשהמשלח עצמו מצא את הנמען ודיבר עמו וכעת שוב אין צורך בשליחות והמשלח עצמו החזיר את השליח, גם אז לא ברור מדוע לא ישלם לו לכל הפחות על שיעור הדרך והפעולה שעשה. [הסמ"ע מוסיף ומציין לדברי העיר שושן שפירש כהרמ"א רק שהוסף תיבת 'לא', שכתב 'אם שלח שליח עם אגרת והלך ולא מצא אותו ששלח אליו, אין לשלח כלום לפי שהיה לו להמתין, אך תמה גם עליו שסוף סוף אין כאן אונס, והדבר גם אינו קשור אל המקרה שהזכיר המרדכי בשוכר חמור ומת בחצי הדרך, וכתב שגם עיקר דינו אינו נראה נכון].

נמצאנו למדים שנפלה מחלוקת בין הרמ"א לסמ"ע לגבי שליח שביצע את שליחותו כבר באמצע הדרך, שלפי הרמ"א אינו חייב לשלם לו, ולשיטת הסמ"ע חייב לשלם לו את כל שכרו. ה"ט"ו נוקט שהאמת כמו שכתב הסמ"ע, אך הוא חולק על מה שכתב הסמ"ע שצריך לשלם לו כל שכרו, ולא היא, אלא ישלם רק עבור מה שכבר עשה ולא עבור מלאכה שלימה.

את דברי המרדכי 'ומצא תגר', מפרש הסמ"ע שהכוונה שתפסה אותו מלחמה, ומדובר בתגר של אויבים ובעלי מלחמות, ולכן לא היה השליח יכול להמשיך בדרכו. זהו אונס גמור, שחוזר לדיני אונס שבהלכות שכירות פועלים, ולכן פסק המרדכי שבכל האופנים השליח מפסיד את שכרו, מלבד אם רק המשלח היה אמור לדעת מן האונס והשליח לא היה אמור לדעת.

הנתיבות (שם סק"ג) הביא דברי הסמ"ע, וחילק בין אונס שאירע לפועל לאונס שאירע לבעל הבית. המרדכי כתב את דבריו באופן שהפועל השליח לא היה יכול להמשיך בדרכו, ולכן בעל הבית פטור מלשלם לו אפילו על מה שכבר טרח, כל עוד שלא נהנה מפועלתו, כי האונס הוא אצל השליח. אך אם האונס אירע לבעל הבית, ודאי צריך בעל הבית לשלם לשליח על מה שעשה אפילו אם לא נהנה כלל מפועלתו, כי מה לו לפועל במה שנאנס בעל הבית.

להתגבר על המכשול המרגיז. בלית ברירה, אסף ר' עזריה את חברי המסע בחזרה אל רכב ההסעות, ובמומחיותו הרבה אלתר בתוך דקות אכסניה ראויה ומכובדת בעיר אילת למען יאכלו בכשרות ראויה וישבעו וינומו ברוגע בלילה הקרוב, תוך שהוא מבטיח להקדיש את הלילה להמשך הניסיונות לפתור את הסבך שנקלעו אליו שלא בטובתם. אולם למרבה האכזבה, בבוקרו של יום לא הייתה שום בשורה של ממש בפיו, ובמפח נפש נאלץ הוודיע לכל חברי הקבוצה כי אין להם אלא לשוב לביתם ולרטון על חוצפתם ועזותם של הישמעאלים שמנעו מהם את המשך הניסיעה המרוממת, כמו גם לפנות אל השגרירות בתלונה מוצדקת, אך מעבר לכך לא יוכלו לעשות כעת כלום. משכך, סבר אנשי הקבוצה על עקבותיהם ושוב ברכב ההסעות המרווח אל עירם ואל מקומם.

עברו ימים מספר, ומשתתפי הניסיעה הכושלת, הופתעו לשמוע מפיו של ר' עזריה את דרישתו לתשלום, לפחות חלקי, על הוצאות הניסיעה ששילם מכיסו, כמו גם הוצאות הלינה בליל ראש חודש אב באילת. לדבריהם, כל מטרת נסיעתם לא היתה אלא השתטחות על ציונו של אהרן הכהן, ועבור זאת סיכמו עמו על התשלום. אך בשום אופן לא רצו לשלם על דרך בלבד הלוך ושוב, ואדרבה, נעשה להם היוזק בכך שנתבזבו יומם לחינם. לעומתם, טען ר' עזריה, שגם הניסיעה בכלל הסיכום, ולא רק ההגעה ליעד הנכסף, והאונס שהתרחש בפתאומיות איננו באשמתו, ומשכך עליהם לשלם לו לכל הפחות את יציאותיו. שלחו איפוא ר' עזריה והנוסעים את שאלתם לבית הדין, לדעת את המעשה אשר יעשו.

ג. שליח שנאנס בחצי הדרך

ואולם במקרה דנן נראה כי יש סיבה אחרת לפטור גם לשיטת הנתיבות ועל פי דבריו כדלהלן. ממצאנו במרדכי (בבא מציעא סימן שנג) התייחסות למקרה של שליח שעשה חצי דרך. המרדכי פוסק את פסקו על שליח שהיה נושא אגרות בשכר, היינו שליח של הדואר, ובדרך מצאו תגר, ולכן הוא חוזר בחצי הדרך, שהשליח מפסיד את שכרו בין אם שניהם היו אמורים לדעת על האונס בין ששניהם לא היו אמורים לדעת. ואפילו מה שקיבל השליח מהשכירות עליו להחזיר, גם מה שקיבל על חצי הדרך שהלך. כי מה שמצאנו לגבי שוכר חמור ומת בחצי הדרך, שמשלם שכרו של חצי הדרך (סימן שי סעיף ב), זהו דוקא שם שאילו היה רוצה ללכת עם החמור עד לאותו מקום, היה צריך לשלם על חצי הדרך, היות שהיה יכול למכור שם סחורתו, מה שאין כן בשליח הדואר שלא נהנה כלום מפועלתו.

הרמ"א (סימן שלה סעיף ב) מביא את דבריו של

שבוע שעבר הבאנו את השאלה שנשאלה בבית הדין, עם סיפור המעשה, ותחילת הדיון והומשא ומתן ההלכתי, השבוע נמשיך ונסיים את היוזבא להלכה ממה שפסק בבית הדין, ונזכיר בקצרה שוב את דבר המעשה.

הידיעה שהתפרסמה דיווחה על התנכלות לקבוצת יהודים שהתייצבו במעבר הגבול לירדן על מנת לחצותו ולהשתטח על ציונו הקדוש של אהרן הכהן, וללא כל סיבה הנראית לעין אטמו הירדנים את שערי המדינה ולא אפשרו לאותם יהודים להיכנס לארצם. אולם כאשר הגיע ר' עזריה, יוזם ומארגן הניסיעה, לברר את ההלכה, התברר שעבורו היה הדבר גורלי ומשמעותי מאד.

ר' עזריה, אדם ברוך כשרונות ורב תושיה, מצא את פרנסתו בגיבוש וארגון נסיעות למקומות שונים ברחבי העולם. מקברי צדיקים ועד הרי נפש קסומים ומושגלים, לצד מגוון רחב של אטרקציות ייחודיות מעניינות ומקוריות, שימשכו את חובבי ההרפתקאות לבוא דווקא אליו ולשלשל לכיסו סכומים נאים על ימי היציאה מן השגרה שהוא מעניק להם, ללא טרדות וללא טרחה מיותרת סביב הניסיעה.

ואמנם, ר' עזריה לא אכזב את משתתפי המסעות, שבאורח קבע לא חסר בהם מאומה מבחינה גשמית, בין בתפריטים הקולינריים העשירים ובין באכסניות הנוחות ויתר מרכיבי חווית הנופש, ואף עמוסים היו בשעות של קורת רוח רוחנית, תפילות מרוממות וחמימות, והרצאות מפי טובי הדרשנים והמגיידים.

לקראת ראש חודש אב, יום ההילולא של אהרן הכהן, גמר אומר להציע לפני קבוצה מידידיו רעיון למסע בן יום לקברו של אהרן הכהן בהר ההר, המצוי כיום בתוככי המדינה השכנה ירדן במקום המכונה 'ג'בל הרון', בעלות של אלף וחמש מאות שקלים לנפש. רעיון הניסיעה עבר מפה לאוזן ומהר מאד קיבל ר' עזריה בידו רשימה של עשרים שמות שביקשו ממנו להוציא לאור רעיון נפלא זה לזכות לשפוך שיח במקום גניזתו של אהרן קדוש ה', להעתיר תחינה בעדם ובעד ביתם, בגיבוש חברתי רוחני ועילאי, אשר בוודאי יצא מתחת ידו באופן המושלם ביותר.

בבוקרו של ערב ראש חודש מנחם אב, עלו כל המשתתפים בזה אחר זה על רכב ההסעות הנוח והממוזג שהמתין להם בנחת ליד בית הכנסת האזורי, הערימו את חבילותיהם ותפסו את מקומותיהם, מכינים עצמם לקראת בואם אל המקום הקדוש. הניסיעה עברה עליהם בנעימים, עד שהגיעו אל מעבר הגבול בין ארץ הקודש למדינה הסמוכה ירדן, שם התרגשה לפתע תקלה בלתי צפויה. הירדנים, משום מה, הקשיחו עמדות, תרתי משמע, ופסקו בנחרצות שאיש אינו רשאי לעבור לשטחי המדינה. לא הועילו כל תחנוניהם, ולא הכפיות שחבשו לראשם, ואף לא הקשרים ומשיכת החוטים שניסה להפעיל כדי

וכך אנחנו רואים גם בשליח שנשלח להביא מעות ונאבדו באונס, שמבואר בגמרא (בבא מציעא נח). שנשבע השליח ונטול שכרו, והטעם לפי שהשליח אומר לבעל הבית הרי אני נמצא כאן והדבר הוא שנאבד, ולכן בעל הבית צריך לשלם את שכרו אפילו שלמעשה לא נהנה מהפעולה כלל. אמנם על מה שלא הלך, פטור בעל הבית אפילו אם האונס אירע לו, מלבד בספינה שנאבדה מחמת המלאכה, שלפי הרבה פוסקים צריך לשלם אפילו על מה שלא הלך, ומטעם שמחמת ההפסד הגדול של הפועל הוא מקפיד לקבל כל שכרו (סימן שיא סעיף ג; ובש"ך שם סק"ב).

וכן כתב הנתיבות גם בהלכות שומרים (סימן שג סק"ג), על דברי השולחן ערוך (סעיף ג) ששומר שכר פטור מאונסין, ודברי הש"ך (סק"ה) שהשומר נשבע ונטול שכרו, ביאר הנתיבות שהכוונה היא כאשר האונס אירע עם החפץ, וזוהו אונס שאירע לבעל הבית, לכן הוא מחויב לשלם לשומר אפילו שאין לו תועלת מהדבר כיון שהחפץ כבר נאנס, אבל אם האונס אירע עם השומר, כגון שהשומר נהיה חולה ולא היה יכול לשמור [לשיטת הפוסקים - ראה ש"ך (שם סק"ד)], יהיה בעל הבית פטור מלשלם לשומר את שכרו אפילו על השמירה שעשה לפני האונס, כיון שסוף סוף לא נהנה משמירתו.

וכן כתב בדברי משפט (סימן שג סק"ג), והביא שכן הם גם דברי הש"ך (סימן קכו ס"ק עו) בשם הריטב"א לגבי אחד שנתן כלי לאומן ונאנס הכלי, מאחר והאומן הוא שומר שכר שפטור באונס, חייב בעל הבית לשלם שכירות לאומן. וכתב הדברי משפט שצריך לומר שמדובר שהאונס אירע בחפץ, כי אם האונס היה עם האומן שלא היה יכול לשמור, נראה שאין בעל הבית חייב לשלם לו, כי למרות שאין האומן חייב באונס, מכל מקום כיון שסוף סוף החפץ נאנס ובעל הבית לא נהנה ממה שעשה, אין הוא חייב לשלם לו.

לפי המתבאר, היה מקום לומר כי המקרה שלנו דומה ממש לסיפור של המרדכי לפי פירושם של הסמ"ע והנתיבות. שהרי המזמינים, אנשי הקבוצה, מצד עצמם היו מוכנים לנסוע לקברו של אהרן הכהן, אלא שמחמת תגר ואויבים אין הפועל יכול להמשיך את שליחותו ולהביאם לשם, אם כן יש להתירם לכך כשליח שמצאו תגר שבעל הבית פטור מלשלם לו אף את שכר חצי הדרך, ובמה שונה הדבר כאן שהאויבים מונעים מהם מלהתקדם, וממילא הפועל אינו יכול לבצע את משימתו.

אך יש מקום לחלק ולטעון כי אולי דווקא כאשר התגר נפל על השליח לבדו אז האונס היה לשליח שלא יכל לגמור שליחותו, אבל בנידון שלנו הירדנים עיכבו את כל הקבוצה מלהיכנס לארצם, והרי זה נחשב אונס לא רק על השליח אלא גם על החפץ, וממילא יש לשלם לו את הוצאות שהוציא על החפץ שלהם. מה עוד שיתכן שאילו היה מגיע השליח לבדו בלי הקבוצה היו מאפשרים לו להיכנס, ושמה דווקא בגלל שזו הייתה קבוצה שלמה שנכנסה לתפילה עיכבו הירדנים את הכניסה, נמצא שזה בוודאי אונס של הקבוצה ולא רק של השליח, והוא דומה לשליח שהלך בשליחות בעל הבית ולא מצא מה להביא, שהאונס הוא של בעל הבית, ולכן גם מצד טעם זה יצטרפו לשלם לר' עזריה אף שלא נהנו ממעשיו.

ד. תשלום על מה שנהנה

ואולם, שונה יהיה הדין אם במהלך חצי הדרך הייתה להם הנאה מסוימת באותה נסיעה, כל הנאה שתהיה, כי אז יצטרפו לשלם לו על חצי הדרך. ברם, בסיפור שהובא לפנינו, הרי הם טוענים כי אדרבה ואדרבה זמנם בזובו לריק, ולמה זה ישלמו. גם על הוצאות הדרך חזרה לביתם, אף שבטלה המלאכה מחמת האונס, מכל מקום הם חייבים לשלם לו על הוצאות הדרך שמחזירים לביתם, ובוזה חייבים לשלם את מלוא הסכום, שהרי נהנו מנסיעת-חזור זו,

כי הם צריכים לחזור לביתם והוא אינו חייב בהחזרתם כיון שבטלה המלאכה מחמת אונס.

ומטעם זה גם בכל מה שקשור להוצאות הלינה ששכר עבורם בית מלון ללון שם לינה לילה, ברור שהייתה להם הנאה בכך, ועל הנאה זו יש להם לשלם כל אחד לפי עניינו. כי יש שנהנה מלינת לילה בבית מלון, והוא מסכים לשלם על כך מחיר מלא ככל אשר יושת עליו, ויש שאין לו הנאה כל כך מהעניין [וראה מה שהעלינו בזה (חלק ב סימן סג) שהכל לפי מה שהוא]. ויתר על כן נראה שהם צריכים לשלם מחיר מלא על בית המלון, כי מאחר וברור היה לכולם שהוא אינו מחויב בזה, אז ברור כי בכל מה שארגן להם את השהיה בבית המלון הוא שליח בעלמא שלהם, ועל כל אחד היה מוטל לשלם את חלקו, ומי שאינו חפץ בכך היה מוטל עליו לגלות דעתו שאינו חפץ בשליחות (וראה רמ"א סימן רמו סעיף יז על האומר לחבירו אכול עמי שצריך לשלם לו). במקרה זה, החיוב הוא ברור יותר, שהרי הציע להם ללון שם תוך כדי שהבטיח להמשיך בניסיונותיו מול הירדנים כדי להביא אותם על היעד ביום שלמחרת, ואם כן הרי התחייבו על כך.

ה. השתתפו יחד בקבוצה

עוד יש להדגיש, כי בסיפור דנן, הרי אנשי הקבוצה הזמינו מר' עזריה את הנסיעה שעיקרה הייתה המשימה החשובה להובילם בכטחה לשפוך שיח וצקון לחש אצל ציונו של אהרן הכהן. אך אם אופן ההתקשרות ביניהם היה בדרך שונה, שבאו חברים והשתתפו יחד כדי לצאת לירדן לפקוד את הציון הקדוש, והתאחדו הם לקבוצה כדי לצלח במשימתם, ולצורך כך שכרו אותו כנהג נסיעות, ואירע האונס שלא היו יכולים להמשיך בדרכם, גם לדעת שמן המר והחק ומשפט אין הם יכולים לפטור עצמם מלשלם לנהג הרכב ולהחשיבו כפועל שהיה צריך להתנות, כי התפקיד של הנהג היה לנסוע לכל מקום לפי רצונם וליטול על כך שכר, ולא יתכן שהוא יפסיד בגלל שבסופו של דבר התכנית שלהם לא יצאה לפועל, וכל שסיכמו עמו מחיר על הנסיעה עליהם לשלם לו על מה שביצע עבורם.

ו. חברת תיירות ונופש

בנידון של הקבוצה שהתגבשה סביב הרעיון של הנסיעה לקבר אהרן הכהן, ר' עזריה שימש כפועל להביאם אל מטרותם, ושכרו שולם עבור הטרחה שלקח על עצמו, ואם כן דינו הוא כדיני שכירות פועלים. אך אם היה ר' עזריה משמש כאמרגן

נסיעות או בכל אופן שחברת תיירות ונופש מפרסמת על מסלול נופש ביעד מסוים, שהמזמין משלם עבור התוצאה של השהיה והנופש באותו היעד, גדר החברה היא כגדר פועל קבלן שנוטל את שכרו עבור התוצאה ולא עבור הפעולה. ונראה פשוט שכאשר השכר נקצב עבור התוצאה, גם אם אירע אונס הגדול ביותר לקבלן, סוף כל סוף מאחר והמזמין לא קיבל את התמורה שסוכמה, אין לו כל חובת תשלום. ואולם גם באופן זה, אם לאחר שהתברר האונס, הציע להם שירותי לינה או היה צריך להוציא הוצאות על הדרך חזרה בהסכמתם, אין הם יכולים לפטור עצמם

מתשלום, לפי שבאותו רגע שאירע האונס שוב אין לו מחויבות להוציא מכיסו הוצאות עליהם, ולא עדיף מגרמא שהוא פטור.

ז. דרייבר ששכרו סוכם לפי אחוזים

מהר"א אלגאזי בתוך דבריו (שם) אודות השד"ר של רבני חברון שקיבל הבטחות רבות מהם אך לא הצליח להתרים את הסכום שציפו ממנו, כתב כי נראה שבאותו עניין שהתנאי היה לתת לו אחוזים ממה שיביא ולא היה שכרו קצוב, חזר דינו להיות כארסי לשליש ולרביע, ובאריס פשוט הדבר שאם טרח והוציא ולא עשה השדה פירות, שאין לו על בעל הבית כלום, והוא הדין בשליח שנקצב שכרו לפי אחוזים ונאנס ולא עשה פירות, שאין לו לשליח על המשלחים אותו כלום, לפי שאין שכרו בא אלא מן הפעולה שיעשה, וכל שלא היה שם פעולה אפילו אותו המעט אשר לפניו נכה לו ינכה בעד הוצאת הדרך ומזונותיו.

ומזה אנו למדים כי דרייבר שלוקח גבאי צדקה ונטול את שכרו לפי אחוזים ושוב אירע אונס, שאינו נטול אפילו לא עבור מה שכבר נסע, שאין כל שכרו אלא לפי אחוזים מהרווח.

וזה דבר המשפט

- פועל שהוזמן לעבודה ואירע אונס, יד הפועל על התחנתו ואינו יכול לקבל את שכרו, מלבד באופן שהמזמין היה אמור לדעת ולקחת בחשבון את האונס שעלול להיות והפועל לא היה אמור לדעת.
- נחלקו הפוסקים על שליח שנשכר לבצע משימה והתחיל לבצעה ולא היה יכול לסיימה, לדעת הנתיבות יש לשלם על מה שהתחיל, וכן סבור המחנה אפרים אם הדגיש שהשליחות תהיה ללכת למקום פלוני, וממילא ברור שהוא התחיל בביצוע אותה משימה. אך כמה פוסקים סוברים שאין לחלק בין האונסים, וגם בזה אם אין פשיעה מצד המזמין, לא ניתן לחייב את המזמין לשלם גם לא על חצי הדרך.
- חברי הקבוצה שהזמינו את הנסיעה לציונו של אהרן הכהן, לא היו אמורים לדעת יותר מר' עזריה המדריך על סיכוני הדרך ועל הסיכויים הקיימים שלא יצליח לעבור, ולכן במקרה זה הם אינם חייבים לשלם לו על מה שלא הצליח להשלים את מלאכתו [-אף לשיטת הנתיבות והמתנה אפרים שפועל שביצע חצי הדרך יש לשלם על מה שהתחיל].
- על הוצאות הלינה בבית מלון, וכן על הנסיעה חזרה לביתם, חייבים לשלם לו תשלום מלא.
- באופן שחברי הקבוצה התאגדו יחד לצאת לנסיעה משותפת, לא בדרך של הזמנה ממדריך או סוכן שהציע להם את הנסיעה כמוצר מוגמר, ושכרו נהג שייקחם אל מחוז חפצם, אין לנהג כל שייכות במה שאירע להם אונס שלא יכלו לסיים נסיעתם.
- בהזמנת מחברת תיירות נסיעה ליעד, ושוב אירע אונס והוצרכו לחזור, אין המזמין צריך לשלם על הנסיעה דבר, אמנם בהוצאות לינה ושאר הוצאות שהיו לחברה בעבורו לאחר שהתברר האונס, חייב המזמין לשלם. למעט אם החברה מראש התחייבה על פיצוי במקרים כאלו.
- דרייבר שלוקח גבאי צדקה וגובה את השכר לפי אחוזים, ושוב אירע אונס שלא יכלו לגמור נסיעתם, אין לדרייבר שכר אלא לפי האחוזים.

